

Voorwoord

Retorica is een wetenschap en een kunst; de wetenschap van het overtuigen en de kunst van het spreken in het openbaar. Dit gold althans in de oudheid, de periode waarin de retorica haar wetenschappelijke vorm kreeg en waar nog steeds de meeste aandacht naar uitgaat. Haar wetenschappelijke karakter dankt de retorica voornamelijk aan Aristoteles (384-322 v. Chr.), die in zijn begaafde *Retorica* een creatief handvat bood voor de studie van het openbaar spreken. Dat juist Aristoteles als een *founding father* van de retorica geldt mag illustratief voor diens eigenzinnigheid heten, omdat zijn leermeester Plato (427 tot circa 347 v. Chr.) wars was van alles wat retoriek heette te zijn. In dit verschil van mening weerspiegelt zich de gespannen houding tussen filosofie en retorica, die tot aan de dag van vandaag voortduurt. De filosoof gruwelt in zijn zoektocht naar universele waarheden van het sofistieke pragmatisme waarvan de retoricus zich bedient, de retoricus op zijn of haar beurt slaat de ogen ten hemel wanneer hij van de algemeen geldige principes van de filosoof hoort.

Op een Gronings symposium over deze thematiek vatte de onlangs overleden Amsterdamse classicus Guépin het uitgangspunt van de retoricus als volgt samen: voor de retoricus geldt alleen het krijgen van het gelijk en dit doel heiligt alle middelen.¹ Guépin noemt dit het pan-retorisch standpunt: voor de retoricus tellen niet algemeen geldige waarheden, maar dat wat hier en nu aannemelijk kan worden gemaakt. Dit kan betekenen dat hij of zij zich het ene moment principieel voorstander van de doodstaf kan tonen, om tijdens een andere gelegenheid alle vormen van lijfstraffen af te keuren. Dit betekent ook, dat de retoricus van overtuigd pacifist tot een fanatieke oorlogshitser kan worden.

Deze voorbeelden zijn niet willekeurig gekozen, ze hebben alles van doen met het tweede thema van deze *Groniek*: geweld. Hoewel ze te boek staat als een kunstvorm, heeft de retorica een nauwe band met geweld, die ver terug in de tijd gaat. Bloedbroeders, noemt Rik Peters ze in het inleidende artikel van dit nummer. Retorica en geweld hebben een bijzondere sublimiteit over zich. Het is fascinerend om te zien hoe dictators als Mussolini en Hitler hun publiek bespeelden, vooral wanneer men zich bedenkt tot welke consequenties dit leidde. Zo ook zijn bijvoorbeeld een tsunami, atoomontploffing of raketaanval subliem, fascinerend en afschrikwekkend tegelijk.

1 Deze redenering valt terug te vinden in zijn *De Beschaving* (Amsterdam 1985) 25

Retorica en geweld delen nog een overeenkomst: het belang dat beide hechten aan het moment, het hier en nu. Voor een redenaar is het van het grootste belang om niet te vroeg of te laat te spreken; een succesvolle politicus als Churchill stond erom bekend altijd op het juiste moment zijn stem te verheffen. Bovendien heeft de retoricus vaak maar één gelegenheid om zijn publiek te overtuigen, wanneer hij of zij *dán* faalt, is de zaak verloren. Ook geweld is alleen van belang in het hier en nu. Mensen vrezen geweld dat hen kan worden aangedaan, maar niet dat hen reeds is aangedaan. De gemene deler tussen geweld en retoriek is 'het eventementiële' en binnen onderzoek naar retoriek en geweld staan niet de Braudeliaanse structuren of conjuncturen, maar juist de zo door de *Annales*-school verguisde *evenements* centraal.

De verwantschap tussen retoriek en geweld is het leitmotiv in dit na-jaarsnummer van *Groniek*. Onze dank gaat uit naar Rik Peters, die niet alleen met het door hem in 2005 gedoceerde kernvak *Retorica, revolutie en geweld* inspireerde tot dit themanummer, maar ook aan de totstandkoming ervan meewerkte. In het inleidende artikel van dit themanummer gaat hij dieper in op de verhouding tussen retorica en geweld. Peters neemt zowel de methodes als de doeleinden van retorici onder de loep en stelt dat historici, wanneer ze hiervan kennis nemen, tot betere inzichten in het verloop van de geschiedenis kunnen komen.

Binnen de vier andere thema-artikelen staat de verhouding retoriek-geweld van de oudheid tot het heden centraal. De kunst van het openbaar spreken was naast de oudheid ook in de middeleeuwen een verplicht onderdeel van het universitair curriculum als onderdeel van het *trivium* binnen de *ars liberalis*. Maar ook in de moderne tijd speelde bestudering van de retoriek een belangrijke rol in de vorming van ondermeer de ambitieuze advocaten die later de Franse revolutie zouden leiden. Tenslotte is retorica een vast onderdeel aan Amerikaanse universiteiten en onmisbaar voor de tektschrijvers van wereldleiders als Bush en Poetin. De auteurs van de thema-artikelen hebben elk de inhoud van het begrip retorica en de verhouding daarvan met geweld in een unieke historische situatie geplaatst en doen hiermee recht aan de pragmatische uitgangspositie van de retorica zelf.

In zijn artikel over twee redenaars in het antieke Athene, Alcibiades en Nicias, laat Marc Huys zien welke rol retoriek en demagogie speelden in de politiek van de oudheid. Huys analyseert de persoonlijke strategieën die beide sprekers hanteerden om hun gehoor te overtuigen van een oorlogsex-

peditie tegen Syracuse, en geeft op boeiende wijze weer welke consequenties het gesproken woord kan hebben. De allure van de klassieke wereld was zo groot dat de redenaar uit het tweede thema-artikel, Cola di Rienzo, in Rome een machtsgreep pleegde om de oude Romeinse republiek in ere te herstellen. In zijn artikel over deze bewogen periode in het leven van Cola di Rienzo toont Fedde van Ingen hoe diens retorisch talent hem tot grote hoogte deed stijgen, maar hem naast aanhangers ook vijanden bezorgde.

Dat retoriek ook in de moderne tijd beoefend blijft, blijkt uit de bijdragen van David P. Jordan en Michael Gorham. Tijdens de Franse revolutie ontstond een geheel nieuw discours, waarbij oude woorden en begrippen een nieuwe inhoud kregen. In zijn artikel over de Jakobijnse leider Robespierre laat Jordan zien hoe deze nieuwe taal aangewend kan worden voor de verdediging van de bloedige politiek van de Terreur. Michael Gorham laat op zijn beurt juist zien hoe een recente kentering in het beleid van de Russische president Poetin samenging met een nieuw vocabulaire, waarin vulgair taalgebruik een belangrijke positie inneemt.

In het supplement breekt redactielid Diederik Smit een lans voor een systematische bestudering van de geschiedenis van de bestuurlijke vernieuwing in Nederland, welke bij kan dragen aan het inzicht in dit onderwerp. In de rubriek Persoonlijkheden beschouwt Henk te Velde de bijdrage van Ernst Kossmann aan de ontwikkeling van de politieke geschiedbeoefening in Groningen en daarbuiten. Hans van de Sande geeft in Over de Grens antwoord op de vraag waarom de psychologie, zijn vakgebied, een 'wetenschap zonder geschiedenis' genoemd kan worden. De retorica komt opnieuw aan bod in de bijdrages van Willem Erauw en Ruud de Jong. Erauw laat zien hoe de vernieuwde kijk op de retoriek van de filosoof Perelman historici kan helpen in het beantwoorden van geschiedtheoretische problemen. De Jong analyseert in zijn artikel de retoriek van een demagoog bij uitstek, Benito Mussolini. De bijdrage van Van Raamsdonk tenslotte behelst een beschouwing van de jeugdliteratuur over het fenomeen Bommenberend.

Liefde en Lichaam

Nummer 173- verschijnt in december 2006

Met bijdragen van Catrien Santing, Mathilde van Dijk, Anikó Daróczy, Yvonne Bleyerveld en Albrecht Diem

groniek
Historisch Tijdschrift